

**PEDAGOGIK TA'LIM JARAYONIDA
KO'RGAZMALILIK VOSITALARI VA ULARNING
DIDAKTIK IMKONIYATLARI**

*Çirçiq davlat pedagogika universiteti
“Pedagogika nazariyasi va tarixi” yöналиşi
2-kurs magistranti*

Mirtoşboyeva Şahrizoda Hamidilla qizi

Annotatsiya. *Maqolada pedagogik ta'lim jarayonida körgazmalilik vositalarining örne, ularning tasnifi va didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Muallif Ya.A.Komenskiyning körgazmalilik tamoyili, J.Brunerning namoyon böliš bosqıçlari nazariyasi, A.Payvioning ikki kanalli kodlaş nazariyasi va R.Mayerning köp mediali öqitiş nazariyasini tahlil qilib, körgazmalilik vositalarini ta'lim jarayoniga tatbiq etişning didaktik talablarini bayon etadi hamda böļajak öqituvçılarning körgazmali vositalardan foydalaniş malakalarini rivojlantiriş böyiça tavsiyalar işlab çiqadi.*

Kalit sözlar: *körgazmalilik vositalari, körgazmalilik tamoyili, didaktik imkoniyat, pedagogik ta'lim, köp mediali öqitiş, kognitiv yuklama, böļajak öqituvçi.*

Аннотация. *В статье освещаются роль наглядных пособий в процессе педагогического образования, их классификация и дидактические возможности. Автор анализирует принцип наглядности Я.А.Коменского, теорию стадий представленности Дж.Брунера, теорию двойного кодирования А.Пайвио и теорию мультимедийного обучения Р.Майера, излагает дидактические требования к применению наглядных пособий в учебном процессе и разрабатывает рекомендации по развитию умений будущих учителей пользоваться наглядными средствами.*

Ключевые слова: *наглядные пособия, принцип наглядности, дидактические возможности, педагогическое образование, мультимедийное обучение, когнитивная нагрузка, будущий учитель.*

Annotation. *The article highlights the role of visual aids in the process of pedagogical education, their classification and didactic capabilities. Analysing Comenius' principle of visibility, Bruner's theory of modes of representation, Paivio's dual coding theory and Mayer's multimedia learning theory, the author sets out didactic requirements for applying visual aids in the educational process and develops recommendations for developing future teachers' skills in using visual means.*

Keywords: *visual aids, principle of visibility, didactic capabilities, pedagogical education, multimedia learning, cognitive load, future teacher.*

KIRIŞ

Bölajak öqituvçılarning kasbiy tayyorgarligi sifati fan mazmunini chuqur egallaş bilan birga, bilimni etkaziş vositalaridan didaktik maqsadga muvofiq foydalaniş mahoratiga ham boğliq. Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 26-sentabrdagi PQ-3289-son Qarori bilan pedagog kadrlarni tayyorlaş, qayta tayyorlaş va malakasini oşiriş tizimini yanada takomillaştiriş çora-tadbirlari belgilangan Prezidentning 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Raqamli Özbekiston - 2030” strategiyasi esa ta’limni raqamlaştirişni ustuvor yönaliş sifatida aniqlagan Bu hujjatlar körgazmalilik vositalarining an’anaviy va raqamli şakllarini ta’lim jarayoniga ilmiy asoslangan holda tatbiq etişni taqozo etadi.

Ayni paytda amaliyotda körgazmalilik vositalari köpinça darsni bezaş vositasi sifatida talqin etilib, ularning kognitiv vazifasi yetarli oçilmayapti; ayrim bölajak öqituvçılar qanday didaktik vazifada qanday vositani tanlaşni bilmasdan bitirayotgan hollar uçraydi. Şu bois körgazmalilik vositalarining ilmiy-nazariy asoslarini tahlil qiliş, ularni tasniflaş va didaktik imkoniyatlarini pedagogik ta’lim jarayoniga tatbiq etiş metodikasini takomillaştiriş dolzarb muammolardan biridir. Maqolaning maqsadi - körgazmalilik tamoyilining nazariy asoslarini tahlil qiliş, vositalarni tasniflaş hamda ularning didaktik imkoniyatlaridan foydalaniş böyiça tavsiyalar işlab çiqiştan iborat.

1. Körgazmalilik tamoyilining ilmiy-nazariy asoslari

Körgazmalilik tamoyili didaktikaning eng qadimiy tamoyillaridan biri бўлиб, uning ilmiy bayoneti Ya.A.Komenskiy nomi bilan bogʻliq. U “Buyuk didaktika” asarida ta’limning “oltin qoidasi”ni shakllantirib, barça narsani imkon qadar sezgilarga - kōriş, eşıtiş, tegiş orqali namoyon etişni talab qilgan. Uning fikriça, hissiy idrok bilimlarning boş manbai бўлиб, söz va körgazmali uzviyligi bilimlarni mustahkamlaydi. K.D.Uşinskiy körgazmali öqitişni bolaning tafakkurini rivojlantiriş vositasi deb asoslab, tasvir bilan sözni bogʻlaş bilimni jonli va mustahkam qilişini ta’kidlagan.

Zamonaviy didaktikada körgazmalilik tamoyilini kognitiv yondaşuv nuqtai nazaridan talqin etiş ustunlikka ega. J.Bruner bilimlarning namoyon bölüş faol (harakatiy), tasviriy (ikonik) va ramziy bosqıçlarda keçişini körsatib, öqitiş mazmunini şu ketma-ketlikka moslaştiriş zarurligini asoslagan. Bunday talqinda körgazmalilik vositalari ikonik bosqıçdan ramziy bosqıçga ötişdagi köpriک vazifasini bajaradi. U.Tolipov va M.Usmonboeva körgazmalilikni bilim manbai, tafakkurni boşqariş vositasi va nazariya bilan amaliyotni bogʻlovçi tizim sifatida talqin etib, uni pedagogik texnologiya komponentlari bilan uyğunlaştirişni tavsiya etgan. Demak, körgazmalilik tamoyili darsni bezaş emas, bilim jarayonini boşqarişning ilmiy poydevori hisoblanadi.

2. Körgazmalilik vositalarining tasnifi va didaktik imkoniyatlari

Körgazmalilik vositalari didaktik vazifasi va tasvirlaş xususiyatiga köra guruhlanadi: tabiiy obyektlar (ösimlik, mineral, asbob-uskunalar va ularning real nusxalari); tasviriy vositalar (haykalça, maket, model, jadval, xarita, surat); ramziy-vazifali vositalar (sxema, grafik, formula, diagramma) hamda texnik va köp media vositalari (interaktiv doska, elektron taqdimot, virtual laboratoriya, 3D modellar). E.Deylning “tajriba konusi” modeli idrokning real amaliyotdan abstrakt ramzlarga bosqıçma-bosqıç köçişini aks ettirib, vosita tanlaşning nazariy mezonini beradi. Konus asosidagi töğridan-töğri tajriba eng mustahkam bilimni shakllantirsa, uçidagi abstrakt ramzlar nazariy tafakkurni rivojlantiradi.

Körgazmalilik vositalarining didaktik imkoniyatlari psixologik tadqiqotlar bilan asoslangan. A.Payvioning ikki kanalli kodlash nazariyasiga köra, söz va tasvir alohida kognitiv kanallar orqali qayta ishlanib, ularning birgalikdagi taqdimoti bilimlarning özləştirilishini sezilarli oşiradi R.Mayerning köp mediali öqitiş nazariyasi söz va tasvirni muvofiq birləştirish, ortiqça elementlarni çiqarib taşlaş, signal berish va yaqinlik tamoyillariga tayanişni körsatgan J.Sveller kognitiv yuklama nazariyasi doirasida körgazmali vosita vazifa jarayonini yengillaştiriş va ortiqça yuklamani kamaytiriş lozimligini asoslaydi Umuman olganda, körgazmalilik vositalari rağbatlantiriş, abstrakt tuşunçalarni konkretlaştiriş, bilimlarni tizimlaştiriş, könikmalarni şakllantiriş hamda teskari aloqa va nazorat kabi didaktik imkoniyatlarni taqdim etadi.

3. Pedagogik ta'lim jarayonida qöllaş metodikasi va amaliy tavsiyalar

Pedagogik ta'lim jarayonida körgazmalilik vositalari ikki didaktik vazifani birgalikda bajaradi: ular bölajak öqituvçining öz bilimlarini egallaş vositasi hamda kelgusida kasb faoliyatida qöllaيدigan iş quroli hisoblanadi. Şu bois qöllaş metodikasi törtta özaro boğliq komponent yaxlitligida taşkil etiladi: taşxis komponenti (idrok xususiyatlari va tayyorgarlikni aniqlaş), mundariy komponent (didaktik vazifaga muvofiq vositani tanlaş), jarayoniy komponent (söz va tasvirni uyğunlaştiriş) hamda refleksiv-analitik komponent (tanlovning didaktik asosini tahlil qiliş). Komponentlarning uzviyligi körgazmalilikni tasodifiy bezakdan bilim jarayonini boşqaruvçi omilga aylantiradi.

Olib borilgan tahlil quyidagi tavsiyalarni şakllantirdi. Birinçidan, bölajak öqituvçilar tayyorlaşda körgazmali didaktik loyihalaştiriş böyiça maxsus kurslar joriy etiliş lozim. Ikkinçidan, talabalar öz fanlariga oid elektron taqdimot, infografika, sxema va virtual modellar işlab çiqiş amaliyotiga jalb etiliş kerak; "Raқamli Özbekiston - 2030" strategiyasi şaroitida bu vazifa raқamli öquv resurslari bilan boyitiliş şart Uçinçidan, pedagogik amaliyotda talabaning körgazmali vositalardan foydalaniş mahorati mezonli baholaniş zarur. Törtinçidan, oliy ta'lim muassasalari bilan umumiy ta'lim muassasalari örtasida körgazmali vositalar

bazasini yaratish va almasish hamkorligi ham maqsadga muvofiq; pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish bo'yicha hukumat qarori shunday yondashuvni nazarda tutadi. Ayni paytda vositalarning haddan tashqari ko'pligi va texnik ta'minotdagi hududiy farqlar bosqichma-bosqich ye'chim talab etadi.

XULOSA

Xulosalar quyidagiça. Birinçidan, körgazmalilik tamoyilining ilmiy poydevorini Ya.A.Komenskiyning “oltin qoidasi”, K.D.Uşinskiyning hissiy idrok haqidagi qarashlari va J.Brunerning namoyon bölüş bosqichlari nazariyasi taşkil etadi; ular körgazmalilikni bilim jarayonini boşqariş vositasi sifatida talqin etadi. Ikkinçidan, vositalar tabiiy, tasviriy, ramziy va köp media guruhlariğa bölünib, ikki kanalli kodlaş, köp mediali öqitiş va kognitiv yuklama nazariyalari asosida rağbatlantiriş, konkretlaştiriş, tizimlaştiriş, könikma şakllantiriş va nazorat imkoniyatlarini taqdim etadi. Uçinçidan, ularni qöllaş taşxis, mundariy, jarayoniy va reflektiv-analitik komponentlar yaxlitligida taşkil etilib, tavsiyalar bölajak öqituvçilarning kasbiy mahoratini oşiradi. Kelgusida raqamli körgazmali vositalarning ta'lim sifatiga ta'sirini eksperimental örganiş davom etadigan tadqiqot yönalişi böladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RÖYXATI

1. Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 26-sentabrdagi PQ-3289-son “Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oşirish tizimini yanada takomillashtirish çora-tadbirlari töğrisida”gi Qarori // Qonunçilik ma'lumotlari milliy bazasi. - Toşkent, 2017.
2. Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son “Raqamli Özbekiston - 2030” strategiyasini tasdiqlash töğrisidagi Farmoni // Qonunçilik ma'lumotlari milliy bazasi. - Toşkent, 2020.
3. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избранные педагогические сочинения: В 2 т. Т. 1. - М.: Педагогика, 1982.

4. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии // Собрание сочинений: В 11 т. Т. 8. - М.–Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1950.
5. Bruner J.S. The Process of Education. - Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. - 97 p.
6. Tolipov Ö.Q., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. - Toşkent: "Fan", 2005.
7. Dale E. Audio-Visual Methods in Teaching. - 3rd ed. - New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969. - 554 p.
8. Paivio A. Mental Representations: A Dual Coding Approach. - Oxford: Oxford University Press, 1986.
9. Mayer R.E. Multimedia Learning. - 2nd ed. - Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
10. Sweller J. Cognitive Load During Problem Solving: Effects on Learning // Cognitive Science. - 1988. - Vol. 12, № 2. - P. 257–285.